

Коваль Володимир Миколайович

УДК 343.11(477)

**АПЕЛЯЦІЙНІ СУДИ В УКРАЇНІ:
СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК**

Спеціальність 12.00.10 – судоустрій;
прокуратура та адвокатура

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса - 2004

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ДОЛЕЖАН Валентин Володимирович,
Одеська національна юридична академія,
професор кафедри організації судових та
правоохоронних органів

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ДАВИДЕНКО Леонід Михайлович,
Національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінології

кандидат юридичних наук, професор
МАРОЧКІН Іван Єгорович,
Національна юридична академія України,
завідувач кафедри організації судових та
правоохоронних органів

Провідна установа Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Міністерство освіти і науки України, м. Київ

Захист відбудеться "15" травня 2004 р. о 10 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий "15" квітня 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П. П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Конституція України (ст.6) проголосила, що організація державної влади побудована на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову гілки влади. Практична реалізація цього важливого здобутку світової політико-правової думки значною мірою пов'язана зі зміцненням правового статусу органів правосуддя. У демократичній правовій державі суд має користуватись не меншим авторитетом, ніж органи законодавчої та виконавчої влад. Винятково важливою є його роль як органу, призначеного для розв'язання конфліктів на ґрунті реалізації права, захисту прав і законних інтересів людини і громадянина, які відповідно до ст.3 Основного Закону держави складають зміст її діяльності, а також прав юридичних осіб і трудових колективів, загальнодержавних і загальносупільних інтересів.

Зміцнення правового статусу судів, певна переоцінка їх ролі в суспільстві пов'язані із здійсненням в Україні судово-правової реформи, відправною точкою для якої стала її Концепція, схвалена Верховною Радою України 28 квітня 1992 року. Реалізація судово-правової реформи передбачає вдосконалення як законодавства про судоустрій, так і норм процесуального законодавства, що регламентують відправлення правосуддя. Якісний “стрибок” у реформуванні системи правосуддя стався у 2001-2003 роках, коли було прийнято новий Закон “Про судоустрій України” та внесено низку принципово важливих змін і доповнень до кримінально-процесуального, цивільного процесуального та господарського процесуального законодавства. На черзі – прийняття Адміністративного процесуального кодексу України.

Водночас практична реалізація судоустрійного і судово-процесуального законодавства висвітлила низку нових проблем, які вимагають теоретичного осмислення, і конкретних пропозицій з вдосконалення правозастосувальної практики. Серйозної доробки вимагають опубліковані проекти Адміністративного процесуального кодексу України.

У судовій системі України визначне місце посідають апеляційні суди регіонального рівня та Апеляційний суд України. Запровадження принципово нового для України апеляційного порядку перегляду судових рішень також вимагає ретельного наукового аналізу їх діяльності на першому етапі “малої судової реформи” і вироблення відповідних практичних рекомендацій. Особлива увага при цьому має бути приділена питанням судового управління, в тому числі взаємовідносинам апеляційних судів з іншими ланками судової системи та органами Державної судової адміністрації України.

Проблеми судоустрою і судового управління, зокрема, діяльності обласних судів – попередників нинішніх апеляційних судів, а також арбітражних (нині господарських) судів були предметом досліджень багатьох вчених України та Російської Федерації і суддів-практиків, таких, як В.Авер'янов, О.Альохін, Т.Андрусак, Д.Бахрах, В.Беляневич, О.Бойков, В.Бойко, В.Бринцев, С.Василук, І.Вернидубов, Л.Давиденко, Ю.Грошевий, Л.Гамбург, В.Євдокимов, С.Ківалов, М.Клеандров, Н.Клименко, І.Коліушко, О.Костенко, В.Кройтор, І.Марочкін, М.Міхеєнко, В.Молдован, І.Мурашин, М.Орзіх, Ю.Полянський, Д.Притика, М.Руденко, М.Савенко, М.Семенов, В.Сердюк, В.Стефанюк, В.Смородинський, Н.Сібільова, М.Тітов, Б.Футей, П.Шевчук, М.Штефан, В.Шишкін, Н.Юзікова та інші.

Попри значний вклад, який внесли ці науковці у розроблення проблем судоустрою і судочинства, переважна більшість їх робіт стосувалася періоду до початку судово-правової реформи в Україні, яка особливо інтенсивно почала проводитись у життя в останні роки. Наукові публікації цього періоду носять переважно фрагментарний характер, а організаційно-правові проблеми діяльності апеляційних судів взагалі не були предметом наукового дослідження.

Наведеними чинниками і зумовлено вибір теми дисертаційного дослідження. Робота виконана на кафедрі організації судових і правоохоронних органів Одеської національної юридичної академії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дисертаційного дослідження тісно пов'язаний з планами науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії відповідно до Державної цільової комплексної програми “Проблеми удосконалення, організації і діяльності суду і правоохоронних органів в умовах формування соціальної, правової, демократичної держави” (державна реєстрація № 186.0.09931).

Мета і завдання дослідження. Головною метою дисертаційного дослідження є розробка концептуальних положень, які визначають місце апеляційних судів (загальних і спеціалізованих) як середньої ланки судової системи України. Поставлена мета обумовила необхідність вирішення таких завдань:

- визначити сутність судової влади і основні завдання державної політики з її реформування;
- охарактеризувати функції органів судової влади;
- на підставі аналізу різних значень терміну “апеляція” визначити статус апеляційного суду як елементу судоустрою і судового процесу, проаналізувати його компетенцію і висловити міркування з приводу її вдосконалення;

- розкрити принципи організації та діяльності апеляційних судів з врахуванням специфіки їх функціонування;
- сформулювати основні вимоги, які пред'являються до кадрів апеляційних судів і внести пропозиції з вдосконалення кадрової роботи у цій системі;
- здійснити науковий аналіз правового регулювання внутрішньо- і зовнішньо-організаційних аспектів діяльності апеляційних судів і внести пропозиції щодо його вдосконалення;
- проаналізувати характер проблем, що виникли у застосуванні процесуального законодавства апеляційними судами і запропонувати шляхи їх вирішення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з організацією, створенням та діяльністю апеляційних судів України.

Предмет дослідження – правовий статус апеляційних судів у системі судів загальної юрисдикції, принципи їх діяльності і компетенція, організаційно-правові проблеми управління у системі апеляційних судів і процесуальні аспекти перегляду судових рішень в апеляційному порядку.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань дослідження у дисертаційній роботі використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження.

За допомогою універсального діалектичного методу проблеми організації та діяльності апеляційних судів розглядаються в усій їх складності і суперечливості, визначаються шляхи розв'язання цих суперечностей у процесі переходу судової системи України до якісно нового стану. Історичний метод дослідження дав змогу показати об'єктивну закономірність повернення до апеляційного порядку перегляду судових рішень. Компаративний (порівняльно-правовий) метод використовувався для співставлення організаційної структури і практики діяльності апеляційних судів України та інших держав з розвинутими демократичними і правовими традиціями. За допомогою спеціально-юридичного методу і методу системного аналізу, а також логіко-правового методу автор досліджував зміст окремих норм законодавства, які стосуються теми дисертації, в їх системному зв'язку, статистичного методу – характер і кількісні показники процесів, що відбуваються у судовій системі і суддівському середовищі, соціологічного методу – для вивчення і узагальнення думок професійних суддів з питань діяльності апеляційних судів. У процесі дослідження використовувались також інші наукові методи.

Теоретичну базу дослідження складають наукові праці з питань теорії держави і права, конституційного права, судоустрою та кримінально-процесуального, цивільного процесуального, господарського

процесуального та адміністративного процесуального права, проекти процесуальних кодексів, які надходили у суди для вивчення і обговорення.

Емпіричну базу дослідження склали матеріали судової статистики, Верховного Суду і Вищого господарського суду України, апеляційних судів Севастополя, Автономної Республіки Крим, окремих областей, узагальнення судової практики, проведені Верховним Судом України та Вищим господарським судом України, результати анкетування ста суддів апеляційних судів; особистий досвід автора на посаді голови апеляційного господарського суду.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлюється тим, що дисертація є першим монографічним дослідженням після запровадження інституту апеляції в незалежній Україні, у якій в комплексі висвітлюються актуальні питання організації та діяльності апеляційного суду у взаємозв'язку з загальними проблемами судоустрою і судочинства. У дисертації висунуто низку положень, які мають концептуальне значення і є важливими для практики судочинства, зокрема:

- висловлено міркування з приводу додаткового закріплення в законодавстві про судоустрій ознак єдності судової системи України (уніфікація системи судів загальної юрисдикції, запровадження єдиного порядку призначення (обрання) суддів); запропоновано змінити редакцію абз.4 ч.4 ст.18 Закону України “Про судоустрій України”, пов’язавши сприяння Верховним Судом однаковому застосуванню законів з даванням відповідних роз’яснень судам з цього приводу;
- обґрунтовано потребу усунути суперечності між положенням Конституції про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами і забороняється делегувати функції судів іншим органам та діяльністю третейських судів, що набуває дедалі більшого поширення. Пропонується доповнити статтю 124 Конституції України новою частиною такого змісту “За згодою учасників господарських відносин допускається вирішення господарських спорів недержавними судовими органами (третейськими, арбітражними тощо), діяльність яких регулюється законом”;
- на основі аналізу численних наукових позицій правосуддя визначається як “захист судом прав і законних інтересів громадян, держави і суспільства шляхом справедливого і неупередженого вирішення судами конфліктів на ґрунті реалізації норм права та інших справ, віднесених до їх відання, і винесення судових рішень, заснованих на законі”; обґрунтовується існування такої функції судової влади, як запобігання злочинам та іншим правопорушенням, в тому числі, шляхом взаємодії судів та правоохоронних органів;

- шляхом історичного аналізу обґрунтовується об'єктивна потреба в запровадженні інституту апеляції в Україні та створення підсистеми апеляційних судів як середньої ланки судової системи; запропоновано таке визначення апеляційного провадження: “діяльність суду апеляційної інстанції з розгляду звернень зацікавлених учасників судового процесу про перегляд незаконних і необґрунтованих, на їх думку, судових актів, що не набрали законної сили, з повторним, у разі потреби, розглядом справи за правилами, передбаченими для судів першої інстанції і винесенням за наслідками розгляду відповідного рішення”;
- наведено аргументи на користь доцільності залишення за загальними апеляційними судами права розглядати по першій інстанції справи окремих категорій і, навпаки, недоцільності покладення на них обов'язку з розгляду справ у касаційному порядку;
- обґрунтовано потребу скорегувати норми законодавства щодо обсягу перевірки справ судами апеляційної інстанції з тим, щоб вони мали більше можливостей для з'ясування обставин справ для винесення законних і обґрунтованих рішень;
- запропоновано уточнити формулювання деяких принципів організації та діяльності судів; при реалізації апеляційними судами принципу участі народу у здійсненні правосуддя (суду присяжних) обрати модель суду присяжних, що використовується у континентальній Європі;
- пропонується включити до законодавства додаткові правові гарантії незалежності суддів (заборона “мітингового” права, надання права порушувати кримінальні справи щодо суддів виключно Генеральному прокурору України, упорядкування обшуків в приміщеннях судів, заборона повторного затримання у приміщеннях судів осіб, які судом звільнені з під варті);
- обґрунтовується потреба включити до Закону України “Про державну службу” норму, за якою “Регулювання правового становища суддів здійснюється відповідно до законів України “Про судоустрій України”, “Про статус суддів” та іншими спеціальними актами законодавства”;
- висловлено пропозиції щодо встановлення додаткових вимог до суддів апеляційних судів з врахуванням підвищеної складності їх роботи (вік, освіта, знання державної мови, ступінь підготовленості до специфічних умов діяльності спеціалізованих судів тощо); обґрунтовано потребу забезпечити поєднання у суддів спеціалізованих судів спеціальної фахової та юридичної підготовки; уточнити процедуру призначення керівників судів, добору народних засідателів і присяжних в апеляційних загальних судах;

- внутрішньоорганізаційна управлінська діяльність апеляційного суду розглядається в роботі як “діяльність, спрямована на організаційне забезпечення правосуддя шляхом прийняття управлінських рішень і вчинення відповідних дій компетентними посадовими особами судової влади”; висловлені заперечення проти пропозицій позбавити голів судів організаційно-управлінських функцій і натомість пропонується запровадити в апеляційних судах посади перших заступників голів судів з організаційного забезпечення;
 - проаналізовано зміст таких внутрішніх організаційно-управлінських функцій апеляційних судів, як підтримання організаційного порядку, вирішення кадрових питань, планування роботи, контроль і перевірка виконання, узагальнення і аналіз судової практики, організація роботи з судової статистики, з обліку нормативно-правових актів, з розгляду звернень громадян, з організації матеріально-технічного і фінансового забезпечення;
 - запропоновано розширити права голови апеляційного суду у вирішенні передусім кадрових питань, уточнити правовий статус президії апеляційного суду як консультативно-дорадчого органу;
 - внесено пропозицію закріпити в законодавстві про судоустрій форми організаційного впливу апеляційних судів на діяльність місцевих судів за умови збереження їх незалежності при здійсненні правосуддя;
 - запропонована класифікація повноважень органів Державної судової адміністрації, висловлено міркування з приводу їх взаємодії з апеляційними судами;
 - на основі аналізу норм чинних і проєктів нових судово-процесуальних кодексів внесено низку пропозицій щодо уточнення процедури апеляційного оскарження і перегляду судових рішень апеляційними судами.
- Практичне значення результатів дослідження має значення:
- у правотворчій сфері – для вдосконалення законодавства про судоустрій і судово-процесуального законодавства;
 - у правозастосовчій сфері – для вдосконалення організаційно-управлінської та процесуальної діяльності апеляційних судів;
 - у науково-дослідницькій сфері – для подальшого наукового осмислення і розроблення проблем правового регулювання організації та діяльності апеляційних судів;
 - у навчальному процесі – для викладання навчальних дисциплін процесуального права та організації судових і правоохоронних органів.
- Апробація результатів дисертаційного дослідження.** Дисертацію обговорено і схвалено на засіданні кафедри організації судових та правоохоронних органів Одеської національної юридичної академії.

Основні положення, висновки і рекомендації дисертації доповідалися автором на засіданнях Пленуму Вищого господарського суду України 25 липня 2002 р., 28 лютого та 31 липня 2003 р., науковій конференції у Таврійському національному університеті імені В.І.Вернадського (м.Сімферополь) “Правові аспекти підготовки і здійснення конституційної реформи в Україні” (квітень 2003 р.), науковій конференції, проведеній Таврійським національним університетом у м. Севастополі в березні 2003 р. “Історико-правові проблеми автономізму і федералізму”, науковій конференції викладачів і аспірантів Одеської національної юридичної академії (квітень 2003 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення, висновки і рекомендації дисертації опубліковані в 4 наукових статтях у фахових виданнях.

Структура дисертації відображає завдання, предмет та логіку дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів (восьми підрозділів), висновків, списку використаних джерел (251 найменування), що вміщений на 20-ти сторінках. Загальний обсяг тексту дисертації (без списку використаної літератури) становить 188 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовуються актуальність теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами, визначається мета роботи, її об'єкт та предмет, характеризується методологічна, науково-теоретична, нормативно-правова та емпірична база, оцінюється теоретичне і практичне значення одержаних результатів, зазначаються форми їх апробації.

Розділ перший “Органи апеляційного судочинства в судовій системі України” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 “Загальні засади становлення судової влади в Україні” остання розглядається у двох значеннях: як система судів і як система владних повноважень, якими наділено суд. Крім того, в широкому розумінні цього поняття до судової влади правомірно віднести такі органи, як Вища рада юстиції та кваліфікаційні комісії суддів, оскільки їх діяльність тісно пов'язана з діяльністю судів із здійснення правосуддя. При характеристиці єдності судової влади пропонується доповнити її такими ознаками, як уніфікація системи судів загальної юрисдикції та запровадження єдиного порядку призначення або обрання суддів. Наводяться аргументи на користь віднесення військових судів до числа спеціалізованих, пропонується закріпити у Конституції України статус третейських судів, включивши їх до судової системи України.

У роботі підкреслюється, що покладення на Верховний Суд України обов'язку забезпечувати однакове застосування законів судами неповною мірою відповідає його реальним можливостям. Цим обумовлюється пропозиція внести зміни до абз.4 ч.4 ст.18 Закону України "Про судоустрій України", пов'язавши його сприяння однаковому застосуванню законів з даванням відповідних роз'яснень судам з цього приводу.

Обґрунтовується наявність у судової влади двох функцій: правосуддя і запобігання злочинам та іншим правопорушенням. Для реалізації останньої є можливою взаємодія суду з правоохоронними органами.

У підрозділі 1.2 "Місце апеляційних судів у судовій системі: їх призначення і компетенція" обґрунтовується твердження про те, що апеляція -- це, по-перше, звернення особи до апеляційного суду про перегляд судового рішення, по-друге, форма захисту порушеного або оспорюваного права і, по-третє, сам процесуальний розгляд апеляцій. З врахуванням цього пропонується наведене у вступі формулювання апеляційного провадження.

На основі історичного аналізу робиться висновок, що запровадження інституту апеляції в сучасній Україні тісно пов'язано з розвитком демократичних процесів у суспільстві та переорієнтацією діяльності держави на захист прав і свобод людини і громадянина, в тому числі через суд. На підставі статистичного аналізу робиться висновок про високий ступінь ефективності роботи апеляційних судів з перегляду судових рішень.

Характеризуючи систему апеляційних судів, автор пропонує вирішити питання про створення ще одного апеляційного господарського суду у Західному регіоні України; виділити в Законі про судоустрій самостійну главу, присвячену Апеляційному суду України.

Обґрунтовується потреба зберегти право апеляційних загальних судів розглядати по першій інстанції кримінальні і цивільні справи окремих категорій. Натомість пропозиції про створення у складі апеляційних судів підрозділів для розгляду справ у касаційному порядку видаються неприйнятними через підвищену вірогідність необ'єктивного розгляду справ.

Важливою проблемою компетенції апеляційних судів є визначення обсягів перевірки справ і судових рішень в апеляційному провадженні. Чинне процесуальне законодавство містить щодо цього необґрунтовані обмеження. В майбутньому законодавстві потрібно оптимально вирішити питання щодо можливості як вийти за межі апеляції при розгляді справи судом апеляційної інстанції, так і подати нові докази. У кримінальному процесі це передусім має стосуватись потерпілих і засуджених, у цивільному процесі – осіб, які потребують підвищеного соціального захисту, в адміністративному процесі – випадків розгляду в апеляційному порядку справ про визнання незаконними нормативно-правових актів органів влади.

У підрозділі 1.3 “Принципи організації та діяльності апеляційних судів: особливості змісту і застосування” вони розглядаються з врахуванням специфіки функціонування цих судів.

Особливе значення в діяльності апеляційних судів набувають принципи колегіальності при розгляді справ і участі представників народу у судочинстві. З врахуванням рівня правової культури населення України є доцільним обрати таку модель суду присяжних, за якої всі питання, що виникають при винесенні вироку, вирішуються спільно головуючим і присяжними.

У дисертації відзначається збільшення кількості факторів протиправного впливу на суддів, який загрожує суддівській незалежності. У зв’язку з цим пропонується заборонити протестні акції біля приміщень судів, публікації в засобах масової інформації перед початком розгляду справ щодо результатів їх вирішення, проведення обшуків в судах без рішення апеляційного суду вищого рівня; встановити, що кримінальні справи щодо суддів можуть порушуватись лише Генеральним прокурором України, заборонити силовим відомствам затримувати у приміщеннях судів без дозволу суддів осіб, щойно звільнених судом з-під варті.

Автор доходить висновку, що передбачені Законом про судоустрій колективні форуми суддівського співтовариства можна розглядати не як самоврядні органи, а як форму участі представників суддівської корпорації в обговоренні актуальних питань функціонування судової влади. Водночас підтримується ідея створення професійних асоціацій суддів в межах апеляційних округів для захисту професійних та інших інтересів суддів. Участь в цих асоціаціях може мати місце на добровільних засадах на основі індивідуального членства.

Особливість застосування принципу законності апеляційними судами полягає в тому, що вони повинні не лише дотримуватись вимог законодавства при розгляді справ, але й виправляти помилки у правозастосуванні, яких припустились місцеві суди.

Пропонується встановити в законодавстві додаткові гарантії застосування конституційного принципу забезпечення права апеляційного (як і касаційного) оскарження судових рішень, уніфікувати вирішення цього питання у всіх судово-процесуальних кодексах шляхом відтворення норми, закріпленої у п.8 ч.3 ст.129 Конституції і встановлення вичерпного порядку випадків, коли оскарження не допускається (загальнодозвільний метод правового регулювання).

Другий розділ “Організаційно-правові та управлінські аспекти функціонування апеляційних судів” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 “Кадри апеляційних судів” аналізується стан кадрової роботи у системі апеляційних судів.

З огляду на специфіку судової діяльності служба в суді, передусім суддівська, являє собою спеціальний різновид державної служби. У зв'язку з цим є доцільним доповнити статтю 9 Закону України “Про державну службу” вказівкою на те, що особливості правового становища суддів регулюються спеціальними актами законодавства.

Факторами, що впливають на формування кадрового складу апеляційних судів, є такі: розгляд апеляційними судами найскладніших категорій справ; участь народних засідателів і присяжних у розгляді; участь у багатосторонніх правовідносинах, що виникають при розгляді справ в апеляційному порядку, місцевих судів і суддів, рішення яких переглядаються в апеляційному порядку; набуття законної сили рішеннями, на які подані апеляції, лише після залишення їх без змін апеляційним судом, що підвищує рівень його відповідальності за законність і обґрунтованість своїх рішень; наявність додаткових обов'язків керівників і суддів апеляційних судів, пов'язаних з узагальненням судової практики, наданням методичної допомоги судам нижчого рівня. Все це обумовлює підвищений рівень кваліфікаційних вимог до суддів апеляційних судів. У перспективі для них можна було б встановити освітню планку не нижче магістра, а для помічників суддів і консультантів – не нижче спеціаліста з відповідним рівнем зарплати.

Для запобігання проникненню на суддівські посади осіб, які в минулому вчиняли злочинні діяння, потрібно ч. 7 ст. 7 Закону України “Про статус суддів” викласти у такій же редакції, як і ч. 6 ст. 46 Закону України “Про прокуратуру”.

У дисертації висловлюється критичне ставлення до можливості надавати посади суддів у спеціалізованих судах, в тому числі і апеляційних, особам не з юридичною, а іншою фаховою підготовкою. Вони можуть стати повноцінними суддями лише після того, як здобудуть другу вищу освіту.

Обґрунтовується доцільність у майбутньому віднести призначення суддів усіх судів загальної юрисдикції до компетенції Президента України, а обрання голів апеляційних судів – до компетенції зборів суддів цих судів. Запропоновано внести зміни до встановленого Законом про судоустрій порядку формування списків народних засідателів і присяжних. Список народних засідателів у межах області має затверджуватись за поданням голови апеляційного суду обласною радою та прирівняною до неї, а народних засідателів військових апеляційних судів – регіональним військовим командуванням – за поданням голови відповідного апеляційного суду. Формування списків присяжних має відбуватись виключно на добровільній основі.

У підрозділі 2.2 “Правове регулювання внутрішньоорганізаційних аспектів діяльності апеляційних судів” розглядаються питання, пов'язані з забезпеченням їх нормального функціонування силами керівництва і апарату судів.

Характер цієї діяльності апеляційного суду значною мірою залежить від його структури, яка, в свою чергу, визначається обсягом компетенції суду. В ході судово-правової реформи виникла потреба у перерозподілі компетенції між окремими підсистемами системи судів загальної юрисдикції: між загальними і спеціалізованими судами, між господарськими і новоствореними адміністративними судами. До компетенції адміністративних судів у дисертації пропонується віднести спори на ґрунті публічно-правових відносин між органами влади і фізичними особами, а до компетенції господарських судів – такі ж спори з участю юридичних осіб.

Особливістю структури апеляційних господарських судів є те, ще перелік їх палат визначений не безпосередньо у законі, а встановлюється головою і президією суду у межах виконання ними своїх внутрішньо-організаційних функцій. Останні визначаються як напрямки діяльності, що здійснюються керівниками, президією та посадовими особами суду для забезпечення належної організації правосуддя і реалізуються у встановлених правових формах.

У дисертації аналізується зміст таких внутрішньоорганізаційних функцій апеляційних судів: підтримання організаційного порядку, вирішення кадрових питань, планування роботи, контроль і перевірка виконання, узагальнення і аналіз судової практики, організація роботи: з судової статистики; з обліку нормативно-правових актів, актів Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів, юридичної літератури; з розгляду звернень громадян, матеріально-технічного і фінансового забезпечення.

Автором висловлені заперечення проти пропозицій обмежити владу голів судів представницькою діяльністю (М.Хандурін, В.Мартиненко, А.Власов), позбавивши їх керівництва апаратом суду, покласти розподіл справ між суддями на збори суддів (М.Онішук), оскільки їх реалізація може призвести до дезорганізації діяльності судів. Проте значну частину обов'язків голови апеляційного суду можна було б покласти на його першого заступника з організаційного забезпечення. Голові суду необхідно також надати право видавати положення та інструкції. В разі відсутності заступника голови судової палати виконання його обов'язків слід доручати не старшому за віком судді, як передбачено ч.5 ст.29 Закону про судоустрій, а судді, якого визначає голова суду.

В законодавстві потрібно встановити форми заохочення суддів і надати відповідні повноваження з цих питань головам судів.

Президії апеляційного суду доцільно надати право заслуховувати на своїх засіданнях інформації не лише голів судових палат, але й окремих суддів, а також керівників структурних підрозділів апарату.

В дисертації аналізуються найхарактерніші недоліки у практиці апеляційних судів щодо аналізу судової статистики і судової практики (неповнота, безсистемність, відсутність критичної оцінки діяльності окремих суддів, базування висновків на поодиноких фактах або незначній кількості вивчених справ, відсутність конкретних пропозицій). Визначено елементи процесу цієї аналітичної роботи, у якій повинні об'єднуватись зусилля як суддів, так і окремих працівників апарату суду.

Вдосконалення професійного рівня кадрів апеляційних судів має проводитись шляхом: а) підвищення кваліфікації за індивідуальними планами; б) діяльністю постійно діючого науково-методичного семінару суддів і окремо працівників апарату; в) участь керівників суду і суддів у роботі науково-практичних конференцій на загальнодержавному та регіональному рівнях; г) перепідготовка у навчальних закладах з підвищення кваліфікації.

Підрозділ 2.3 “Правове регулювання зовнішньоорганізаційних аспектів діяльності апеляційних судів” присвячено характеру організаційних відносин між ними та іншими судами загальної юрисдикції як вищого, так і нижчого рівня, органами державної виконавчої влади, передусім Державної судової адміністрації (ДСА), та органами місцевого самоврядування.

Важливою формою організаційного впливу є заслуховування інформацій голів місцевих судів на засіданні президії апеляційного суду. Для цього може бракувати аналізу матеріалів судової практики і судової статистики, а тому в законодавстві потрібно чітко передбачити право апеляційних судів вивчати всі аспекти організації роботи у місцевих судах в межах апеляційного округу, як самостійно, так і у взаємодії з органами ДСА.

За наслідками інформацій президія може приймати рішення про: а) загальну оцінку організації роботи того чи іншого суду; б) доцільність поширення позитивного досвіду роботи; в) звернення до компетентних органів про вжиття заходів впливу щодо окремих суддів у зв'язку з неналежним виконанням ними своїх обов'язків; г) ініціювання заходів, спрямованих на покращання кадрового, фінансового і матеріально-технічного забезпечення суду.

Положення п.7 ч.2 ст.30 Закону про судоустрій про покладення на президію апеляційного суду обов'язку надавати методичну допомогу місцевим судам доцільно змінити, поклавши цей обов'язок на голову апеляційного суду з тим, щоб президія як колегіальний орган обговорювала виконання відповідних заходів.

В роботі констатується, що голови апеляційних судів значною мірою усунуті від вирішення питань, пов'язаних з кадровими призначеннями, як у самих апеляційних, так і в місцевих судах. У зв'язку з цим пропонується

встановити у законі чіткі форми їх участі у цих процесах: призначенні суддів на посади і звільнення з посад, переведення на інші посади, призначення і звільнення керівників судів (внесення відповідних пропозицій, участь у засіданнях кваліфікаційних комісій, давання висновків з цих питань). Потрібно внести повну ясність у те, чи має право голова суду порушувати дисциплінарне провадження щодо суддів. Доцільність надання йому такого права обумовлена тим, що він краще від будь-кого знає ділові і особисті якості суддів.

Торкаючись компетенції ДСА та її територіальних управлінь з організаційного забезпечення діяльності судів, у тому числі апеляційних, автор поділяє їх повноваження на такі групи: а) з фінансування системи судів загальної юрисдикції; б) з забезпечення судів кадрами; в) з організаційного забезпечення діяльності апаратів судів; г) з матеріально-технічного забезпечення; д) інші. Необхідно у нормативному порядку встановити порядок розгляду пропозицій голів судів з питань фінансування, обов'язковості давання мотивованих відповідей у разі їх відхилення, оскарження прийнятих рішень. Водночас на органи ДСА потрібно покласти контроль за витрачанням судами коштів, позбавивши такого права інші контрольні органи. Пропонується розширити можливості надання судам фінансової і матеріально-технічної допомоги за рахунок місцевих бюджетів і нецентралізованих джерел.

Для підвищення ролі Вищої ради юстиції в організаційному забезпеченні діяльності судів пропонується повернутись до питання про створення в її складі судової інспекції для оперативної перевірки сигналів про грубі порушення законності з боку суддів.

Розділ третій “Деякі проблеми удосконалення апеляційного провадження” присвячений запровадженню в практику змін до процесуальних кодексів стосовно процедури апеляції. Ці питання тісно пов'язані з проблемами судоустрою. При цьому звернуто увагу на необхідність заповнення деяких прогалин і усунення протиріч у законодавстві та зближення, по можливості, процедур апеляційного перегляду судових рішень в кримінальному, цивільному, господарському та адміністративному судочинстві.

У підрозділі 3.1 “Актуальні питання правового регулювання порушення апеляційного провадження” основну увагу приділено праву прокурора на подавання апеляції. Відзначено, що прагнення будь-що урівняти прокурора з іншими учасниками процесу, визнання його лише стороною у процесі призвело до того, що повноваження прокурорів на подавання апеляцій в кримінальному і цивільному процесі безпідставно обмежені. Такі обмеження містяться і у проектах нових процесуальних кодексів, причому у проекті

Адміністративного процесуального кодексу (АПК) прокурор взагалі не згадується як учасник процесу.

У роботі обґрунтовується некоректність такого підходу, оскільки він суперечить принципу єдності прокурорської системи. Крім того, обов'язки прокурора, який діє в публічних інтересах, значною мірою відрізняються від обов'язків інших учасників процесу.

На думку дисертанта, у всіх видах процесу правом на апеляцію мають користуватись: а) прокурори, незалежно від їх посади, які брали участь у розгляді справ судами першої інстанції; б) вищестоящі за службовим становищем працівники прокуратури, незалежно від їх участі у розгляді справи судом першої інстанції.

У роботі обґрунтовується потреба зберегти порядок, за яким апеляції мають подаватись через суди першої інстанції, встановити для цього єдиний місячний строк, вирішити питання про спрощення в деяких випадках вимог до оформлення апеляцій, враховуючи обмежені можливості окремих громадян на одержання повноцінної юридичної допомоги.

У підрозділі 3.2 "Актуальні питання вдосконалення порядку розгляду апеляцій" аналізується практика залишення апеляцій без руху і без розгляду, розглядаються причини цього явища. Запобігання таких наслідків може сприяти зосередженню вирішення пов'язаних з цим питань безпосередньо в апеляційних судах. Пропонується уніфікувати строки розгляду апеляційних скарг і подань в межах двох місяців з дня прийняття їх до розгляду.

Недосить чітко у процесуальному законодавстві вирішені питання, пов'язані з розглядом апеляцій на ухвали і постанови про відмову у відновленні строку апелювання, що особливо стосується господарських судів. Пропонується відповідну норму Господарського процесуального кодексу викласти у такій редакції: "За наявності причин, які апеляційний господарський суд визнає за поважні, та за заявою особи, яка подала апеляційну скаргу (подання) колегія суддів у трьохденний строк розглядає цю заяву і своєю ухвалою поновлює пропущений строк або відмовляє у цьому". Звертається увага на факти, коли господарські суди змушені анулювати накази про примусове виконання своїх рішень через поновлення апеляційного терміну, також пропонується вжити відповідних організаційних заходів для ліквідації такої практики.

Можливість внесення змін і доповнень до апеляцій слід обмежити певним строком, який передуватиме розгляду справи в апеляційному порядку. Право на ознайомлення з матеріалами справ особам, які мають право подачі апеляцій, доцільно обмежити лише тими матеріалами, з якими вони не знайомилися раніше, що особливо стосується кримінальних справ.

Стосовно положень проекту АПК про розгляд апеляційних скарг у порядку письмового провадження в дисертації висловлено думку, що це у

принципі є прийнятним лише у випадках, коли предметом розгляду є виключно правові питання, без аналізу фактичних обставин справи.

В усіх процесуальних кодексах доцільно встановити можливість обмеження судом часу судових дебатів і виступів сторін. Потрібно також передбачити однакові вимоги щодо фіксації апеляційного провадження технічними засобами. Причому саме відеозапис, а не протокол судового засідання повинен стати основним джерелом інформації про перебіг судового процесу. При цьому зауваження на протокол судового засідання втрачають своє значення, оскільки в разі виникнення спірних питань у суду можна зажадати прослухати відповідні місця запису.

Судові акти апеляційної інстанції у всіх випадках мають бути повними, що створило б належні умови для обґрунтування касаційних скарг. Єдиною альтернативою може бути лише відстрочка оголошення описової частини. В роботі піддається критиці норма проекту АПК (ч.2 ст.30) щодо можливості не зазначати підстав прийнятого рішення при відхиленні апеляційної скарги.

Обґрунтовується необхідність чіткого закріплення права апеляційного суду виносити окремі ухвали за результатами розгляду справи.

ВИСНОВКИ

У висновках формулюються найсуттєвіші результати проведеного дослідження.

1. Формування повноцінної судової влади в Україні вимагає вжиття додаткових організаційно-правових заходів: завершення формування підсистеми адміністративних судів і пов'язаного з цим перерозподілу компетенції між судами різних юрисдикцій, інтеграції до досудової системи третейських судів тощо.

2. Функціями судової влади є здійснення правосуддя і запобігання злочинності, а контрольна діяльність суду здійснюється у межах функції правосуддя.

3. Запровадження апеляційного порядку перегляду судових рішень є логічним наслідком переорієнтації діяльності держави на захист прав і свобод людини. Апеляційне провадження являє собою діяльність суду апеляційної інстанції з розгляду звернень зацікавлених учасників судового процесу про перегляд незаконних і необґрунтованих, на їхню думку, актів, що не набрали законної сили з повторним, у разі потреби, розглядом справи за правилами, передбаченими для суду першої інстанції, і винесенням за наслідками розгляду відповідного рішення.

4. Для підвищення ефективності апеляційного судочинства необхідно усунути надмірні обмеження обсягу перевірки справ і судових рішень апеляційними судами і права виходу суду за межі апеляції.

5. У майбутніх процесуальних кодексах потрібно забезпечити однакові підходи до реалізації конституційного принципу стосовно права на апеляційне (як і касаційне) оскарження на основі загальнодозвільного методу правового регулювання.

6. Для зміцнення кадрового потенціалу апеляційних судів доцільно підвищити вимоги до освітнього рівня суддів, передбачити обов'язковість отримання другої вищої (юридичної) освіти суддями спеціалізованих судів в разі наявності у них іншої фахової підготовки, уточнити порядок формування складів народних засідателів і присяжних при апеляційних судах, покласти на апеляційні суди обов'язок сприяти підвищенню рівня їх правової культури.

7. Для підвищення ролі голів апеляційних судів слід надати їм право брати участь у вирішенні питань призначення на посади і звільнення з посад суддів апеляційних і місцевих судів, керівників судів, порушувати дисциплінарне провадження щодо суддів, а також застосовувати заходи заохочення до них; видавати положення та інструкції; покладати на суддів виконання обов'язків заступників голів судових палат в разі їх тимчасової відсутності.

8. В Законі про судоустрій потрібно закріпити право апеляційних судів знайомитись з організацією роботи у місцевих судах з метою надання їм методичної допомоги.

9. Законодавство про порядок апеляційного оскарження і розгляд апеляційних скарг потрібно удосконалювати в напрямку: а) усунення прогалин і суперечностей; б) зближення там, де це можливо, процедур апеляційного перегляду судових рішень у різних видах судочинства. Існує нагальна потреба ліквідувати необґрунтовані обмеження права прокурора брати участь в апеляційному провадженні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Коваль В.М. Актуальні проблеми функціонування судової влади в Україні // Право України. – 2003. – № 12. – С. 20-25.
2. Коваль В.М. Ініціювання апеляційного провадження // Вісник прокуратури. – 2003. – № 12. – С. 97-101.
3. Коваль В.М. Кадри апеляційних судів: проблеми формування // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 19. – Одеса, 2003. – С. 388-395.
4. Коваль В.М. Розвиток системи апеляційних судів України // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 21. – Одеса, 2003. – С. 181-185.

АНОТАЦІЇ

Коваль В. М. Апеляційні суди в Україні: становлення і розвиток. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2004.

У дисертаційній роботі розглянуто значення апеляційного перегляду судових рішень як важливої передумови вдосконалення судочинства в Україні у процесі судово-правової реформи, захисту прав і законних інтересів учасників судочинства. Досліджені поняття апеляції та апеляційного суду, місце апеляційних судів у судовій системі України. Зміст принципів судоустрою і судочинства проаналізовано з врахуванням специфіки організації і діяльності апеляційних судів.

Розглянуто особливості формування кадрів апеляційних судів, внутрішньоорганізаційні та зовнішньоорганізаційні аспекти їхньої діяльності.

На основі аналізу практики апеляційного судочинства розглянуто проблеми порушення апеляційного провадження, зокрема з ініціативи прокурора, а також розгляду справ в апеляційному порядку.

Сформульовано теоретичні висновки і пропозиції з вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

Ключові слова: судова влада, судова система, правосуддя, суд, прокурор, апеляція, апеляційний суд, апеляційне провадження.

Коваль В. Н. Апелляционные суды в Украине: становление и развитие. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.10 – судостроительство; прокуратура и адвокатура. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2004.

В диссертационной работе рассматривается значение апелляционного порядка пересмотра судебных решений как важной предпосылки совершенствования судопроизводства в Украине в рамках судебно-правовой реформы, защиты прав и законных интересов участников судопроизводства. Анализируются особенности принципов судостроительства и судопроизводства применительно к деятельности апелляционных судов, составляющих подсистему в системе судов общей юрисдикции. Формируется понятийный аппарат путем формирования и уточнения определений отдельных государственно-правовых институтов. Обосновывается необходимость последовательного проведения в нормах судебно-процессуального законода-

тельства конституционного принципа обеспечения права граждан на апелляционное обжалование судебных решений.

Центральное место в работе занимает освещение организационно-управленческих вопросов деятельности апелляционных судов. Выделены факторы, обуславливающие повышенные требования к судьям этих судов, а именно, рассмотрение ими самых сложных категорий дел; участие народных заседателей и присяжных в их рассмотрении; участие в многосторонних правоотношениях, возникающих при рассмотрении дел в апелляционном порядке, местных судов и судей, решения которых пересматриваются в апелляционном порядке; вступление в законную силу решений, на которые поданы апелляции, лишь после оставления его без изменения апелляционным судом, что повышает уровень его ответственности за законность и обоснованность своих решений; наличие дополнительных обязанностей руководителей и судей апелляционных судов, связанных с обобщением судебной практики, оказанием методической помощи местным судам. Обоснована необходимость принятия дополнительных организационно-правовых мер по повышению профессионального уровня кадров апелляционных судов.

Проанализировано содержание таких внутренних организационно-управленческих функций этих судов, как поддержание организационного порядка, решение кадровых вопросов, планирование работы, контроль и проверка исполнения, обобщение и анализ судебной практики, организация работы по судебной статистике, учету нормативных и других правовых актов, юридической литературы, рассмотрение обращений граждан. Также рассмотрены организационные аспекты взаимоотношений апелляционных судов с другими судами общей юрисдикции и органами исполнительной власти, прежде всего, Государственной судебной администрации.

На основе практики апелляционного судопроизводства рассмотрены проблемы его возбуждения и рассмотрения апелляций. Обоснована необходимость устранить необоснованные ограничения права прокуроров вносить апелляционные представления на судебные решения.

В диссертации сформулированы и другие предложения по совершенствованию действующего законодательства и практики его применения.

Ключевые слова: судебная власть, судебная система, правосудие, суд, прокурор, апелляция, апелляционный суд, апелляционное производство.

Koval V. N. Appellate law-courts in Ukraine: formation and development. – Manuscript.

Dissertation for Candidate of Legal Sciences Degree, speciality 12.00.10 – law-court structure; prosecutory and advocacy. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2004.

In dissertation examining significance of appellate revision of adjudgements as important legal proceeding improvement precondition in Ukraine during judicially-law reform, rights defense and legal law proceeding participants interests are considered. Notion of appeals and appellate law-court, placement of appellate law-courts in judicial system of Ukraine are explored. Maintenance of principles law-court structure and law proceeding is analysed with character calculation of specific of organization and activity of appellate law-courts.

The sequences forming peculiarities of appellate law-courts, inwardly-organizational and outwardly-organizational aspects of their activity are considered.

On practice analysis base of appellate law proceeding the violation problems of appellate production are considered, in particular on public prosecutor initiative, and also cases consideration in appellate order.

Theoretical inferences and suggestions on improvement of legislation and practices of its application are formulated.

Key words: law-court authority, law-court system, justice, law-court, public prosecutor, appeal, appellate law-court, appellate proceeding.